

Jubileumsnotat 2014

Forord

2014 er et viktig år for Norge. Da fyller vår grunnlov, verdens nest eldste i funksjon, 200 år. Det har vært feiret over hele landet gjennom året. Vårt lands sterke demokratiske tradisjon er både en følge av, og en forutsetning for grunnloven. Vi ser arbeidet i AgriAnalyse som en del av denne tradisjonen. Kontoret ble startet i 1989 og feirer 25-års jubileum i år, nettopp fordi en ny stor samfunnsdebatt da sto framfor oss – den politiske kampen om EU-medlemskap. Den vant Nei-siden 28. november 1994 – for 20 år siden.

Det er mange jubileer i år og de henger sammen. Uten en sterk demokratisk tradisjon hadde vårt land sette annerledes ut, og Norge hadde sannsynligvis vært EU-medlem i dag. Jordbruket har gjennom 200 år ytt sine viktige bidrag for å sikre norsk selvråderett og utvikle Norge til et av verdens beste land å bo i. Noe av det tas opp i dette notatet, og en del vil også belyses på vårt jubileumsseminar 3. desember i Oslo. Det er en sammenheng mellom den politiske økonomien i jordbruket og det landet vi møter både i form av landskap og politisk utvikling. AgriAnalyse vil gjøre sitt for å formidle og analysere dette også i de neste 25 år.

Oslo, 28. november 2014

Chr. Anton Smedshaug

Daglig leder

Innhold

1	25 ÅR I LANDBRUKETS TJENESTE.....	2
	LEVEKÅR OG OPPDRAG – OPPBYGGINGSPERIODEN.....	5
	LU BLIR AKSJESELSKAP: 2003	8
	FRA LANDBRUKETS UTREDNINGSKONTOR TIL AGRIANALYSE	10
2	BØNDENE OG 1814.....	11
	KJEMPET I DEN DANSKE KONGENS KRIGER	11
	NORGES VEL, HENRIK WERGELAND OG IVAR AASEN	12
	BØNDENE I 1814	13
	BONDEN VAR ATTÅT.....	14
	VIKTIGE DATOER 1807–1814	14
3	NORSK KORNFORSYNING MOT 1814 OG KORNLØVEN	16
	LITTERATUR	25

1 25 år i landbrukets tjeneste

Av Hanne Eldby

Det er særlig to personer som forårsaket at Landbrukets Utredningskontor ble opprettet i 1989. Indirekte var det Jaques Delors, som var EU-kommisjonens president fra 1985–1994, og direkte var det Amund Venger, som var generalsekretær i Norges Bondelag fra 1988–1994.

På den internasjonale siden ble det blåst nytt liv i EU-samarbeidet. I 1986 ble Enhetsakten undertegnet, og den la grunnlaget for flertallsavgjørelser i EU, og for at det indre markedet senere skulle kunne bli en realitet. Samme år er Delors på besøk i Oslo og snakker med Gro Harlem Brundtland om en mer omfattende avtale mellom EF og Efta. I en tale til Europaparlamentet foreslår Delors en ny form for partnerskap, det som senere skulle bli EØS. Målsettingen var å skape felles former for beslutningstaking og institusjoner. Dette skjer i januar 1989. Et halvt år etterpå søker Østerrike om medlemskap.

I Norge sitter Gro Harlem Brundtlands andre regjering. Den la i mai 1987 fram sin Europamelding der de slo fast at samarbeidet med EF måtte utvides og styrkes, og for nødvendigheten av norsk tilpasning til det indre marked. Samtidig var regjeringen på det tidspunktet tilbakeholden med å starte en medlemskapsdebatt.

1989 var valgår, og Høyre hadde på sin side programfestet at de gikk inn for norsk EF-medlemskap:

Landegrensene får stadig mindre betydning, og vi blir mer avhengige av det internasjonale samfunn. Norge må aktivt tilpasse seg, påvirke og delta i den internasjonale utvikling både på det økonomiske, teknologiske og kulturelle området. Høyre vil arbeide for at Norge blir medlem av EF.

I landbruket forsto man hva som var under oppseiling. Amund Venger registrerte at Ja-siden i langt større grad enn Nei-siden hadde et saksorientert forhold til sitt standpunkt, mens Nei-siden var mer følelsesmessig orientert. Han ivret for å starte et kontor som kunne sørge for faktabasert kunnskap om ulike sider ved EF. Han så for seg et fagmiljø for landbruket slik som LO hadde i Fafo.

Bondelaget fikk med seg alle samvirkeorganisasjonene som utgjorde Felleskontoret bortsett fra Skogeierforbundet og Pelsdyravlslaget. Småbrukerlaget ble også invitert til å delta, men valgte å stå utenfor. Stiftelsen av Landbrukets Utredningskontor fant sted 21. november 1988. Det ble gitt et driftsbudsjett for kontoret på 2,7 millioner, hvorav det ble brukt kr. 2,2 millioner første året. Det var forutsatt at de ansatte både skulle utrede selv og kjøpe tjenester. Norges Bondelag tok 35 prosent av kostnadene og resten ble fordelt mellom samvirkeorganisasjonene. Landbrukets Utredningskontor var administrativt underlagt Landbrukssamvirkets Felleskontor. Det ble oppnevnt en styringsgruppe, som bestod av Amund Venger, Ola Wæhre, direktør i Felleskontoret, og bonde Halvard Eika, som raskt ble

erstattet av Per Aas på grunn av sykdom og bortgang. Styret konstituerte seg selv i første møte i mars 1989, og Ola Wæhre ble valgt som leder for styringsgruppa.

15. januar 1989 var Oddvar M. Nordnes på plass som daglig leder, og 1. mars begynte Bjørn Strøm i jobben som konsulent i LU. Fra nyttår 1990 var også Ayse M Bulak Hagelia ansatt.

Det første Oddvar Nordnes tok fatt på var å besøke alle organisasjonene for å avklare mål og forventninger med arbeidet. Det var nødvendig å finne ut hvilke ressurser som fantes i organisasjonene, og hvordan disse kunne brukes. Flere av de eksternt skrevne notatene i LUs notatserie ble skrevet av folk i samvirkeorganisasjonene som hadde muligheter og lyst til å bidra. Det måtte bygges nettverk. EF-kommisjonens nyetablerte kontor i Oslo med ambassadør Sven Kræmer sørget for at LU fikk adgang til EFs lovdatabase CELEX, og han ble også en viktig kontakt inn i EFs-systemet. Blant annet bidro han med hjelp til å utforme opplegg for LUs første studiebesøk til Brussel i mars 1989. Det ble også etablert god kontakt og samarbeid med Utenriksdepartementet, Landbruksdepartementet og Den norske EF-delegasjonen og deres medarbeidere.

Notatserien

Formålet med LU var å sørge for at Nei-siden fikk større innsikt i EU-systemet og i ulike politikkområder som ville bli påvirket av forholdet til EU. Man startet raskt opp med å utarbeide en notatserie. Siden det var Stortingsvalg i 1989 ble det laget en plan for å dekke opp 16 politikkområder allerede før valget i september.

I 1989 kom LU ut med 10 egenproduserte notater, seks eksternt produserte notater og to rapporter, hvorav én var egenprodusert og én var laget av andre.

Kjente personer som Ådne Cappelen og Erik Storm skrev om satsene for mva og særavgifter og betydningen for Norge dersom man skulle harmonisere forslagene som lå i forslagene til

direktiver som var til behandling i EF, og brukte datamodeller for å beregne statens inntektstap samt hvilke samfunnsmessige virkninger endringene ville ha.

De ansatte selv skrev om temaer på ulike nivåer, fra Rammebetingelser for svineproduksjonen og EF 1992 - de 300 direktiver for virkeliggjøring av EFs indre marked, til Noen betraktninger vedrørende fiskerisektoren og EF, Norsk skogbruk og utviklingen av EFs indre marked, og Tollunion – et skritt mot statsdannelse.

Allerede 15. august 1988 skriver Dagfinn Sundsbø og Harald Milli i en innstilling til ledergruppen i Norges Bondelag om hvilken rolle Landbrukets Utredningskontor skulle ha i EU-kampen:

[...]

2. *EF-materiellet fra Landbrukets Utredningskontor har en to-delt funksjon:*

- *Kunnskapsoppbygging internt*

- *Dokumentasjon utad*

Materiellet må utfra dette markedsføres aktivt både innad og utad.

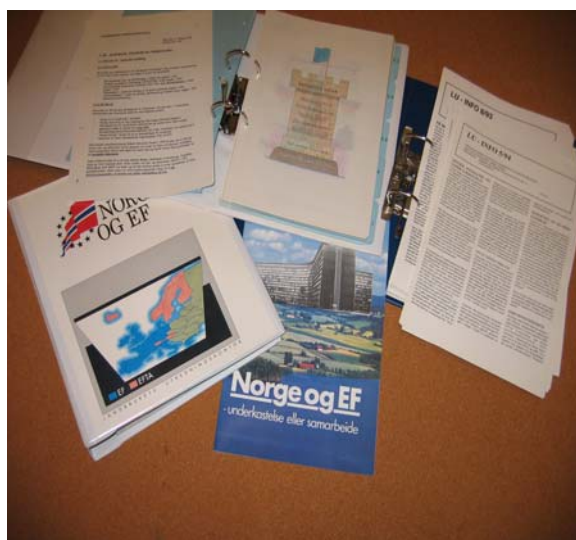
3. *Materiellet er ikke utarbeidet med tanke på at Norges Bondelag skal danne front eller spydspiss i EF-saken under valgkampen, men skal sette vårt apparat i stand til å delta i diskusjon om EF-spørsmålet i fora hvor dette reises.*

[...]

Studiearbeidet

Det ble også utarbeidet materiell som kunne brukes av medlemmer og tillitsvalgte i debatter rundt omkring i landet. Nei til EF-permene inneholdt foredrag på alle områdene som det ble arbeidet med, det var ferdige plansjer og bakgrunnsinformasjon for de som ville gå dypere inn i problemstillingene. Studiematerialet ble gitt ut i imponerende 20 000 eksemplarer. LU laget også LU-info, et informasjonsskriv som kom ut med fem nummer i 1989, og med om lag en i måneden i årene fram til 1994 (9–10 i året).

Meningsmålingene og kampen om opinionen

Landbrukets Utredningskontor satte dagsorden med sine utredninger, enten de var kjøpt av andre eller skrevet av de ansatte på kontoret. I 1990 startet LU med månedlige målinger av holdningen til EF-medlemskap, og hvilke forhold som var viktige for holdningene til europapolitikken. Siden det fra politisk hold var signalisert at spørsmålet om medlemskap ikke var relevant, var det heller ingen som foretok jevnlig opinionsmålinger på den tiden. Resultatene ble presentert i Nationen, mens de kom inn som små notiser i andre aviser.

Den første meningsmålingen presentert av Landbrukets Utredningskontor i mai 1990 viste overvekt i Ja-sidens favør, med 38,8 prosent, 32,5 prosent var mot medlemskap og 28,7 prosent svarte ikke sikker. Befolkningen var dermed delt i omtrent tre like store grupper, men

likevel med ledelse for de som ville ha medlemskap. I oktober 1992 har stemningen snudd, Nei-siden leder med 52,4 prosent, Ja-siden har 26,2, mens 21 prosent ikke har bestemt seg. Det er nå bare i Oslo og Akershus at Ja-siden har ledelse.

Landbrukets Utredningskontor er aktivt med i den politiske debatten om spørsmål som debatteres, enten det er betydningen av Østerrikes søknad, murens fall, betydningen av at EØS ikke var avklart, og hvilke konsekvenser EU-medlemskap vil få for landbruket.

Nådestøtet mot JA-siden?

Et av de viktigste argumentene fra Ja-siden i EU-kampen var virkningen av EU-medlemskap på sysselsettingen, og i 1994 var arbeidsledigheten høyere enn den hadde vært på lenge. NHOs utredningsavdeling gjennomførte en egen undersøkelse blant sine medlemsbedrifter som slo fast at forskjellen ville være 100 000 flere arbeidsplasser dersom Norge var innenfor EU enn dersom vi valgte å stå utenfor. Samme dag som NHOs undersøkelse ble presentert, omtrent en måned før folkeavstemningen, presenterte SSB tall som viste 35 000 færre arbeidsplasser med EU-medlemskap. Rapporten ble laget på oppdrag av Landbrukets Utredningskontor, og skapte voldsomme diskusjoner blant både økonomer og politikere. SSB-rapporten ble beskyldt for å være et bestillingsverk fra landbruket av NHO.

LU pøste på med notater og rapporter, skrev kronikker og debattinnlegg, laget infoskriv og studieopplegg. Dette bidro til å løfte kunnskapsnivået og nivået på debatten både i landbruket og hos andre som engasjerte seg i europaspørsmål. Materiellet fra LU satte informasjons- og organisasjonsavdelingene i stand til å øke motet blant sine medlemmer og følelsen av at ledelsen var på banen.

Levekår og oppdrag – Oppbyggingsperioden

Etter EU-avstemningen 28. november 1994 ble det et behov for å finne ut hva Landbrukets Utredningskontor skulle utvikle seg videre til å bli. Holdningen i Norges Bondelag alt fra starten av var at man skulle ha et fast kontor. Det var opplagt at LU måtte orientere seg mer i retning av også å arbeide andre sider av landbrukets utredningsbehov enn bare EU-relaterte spørsmål. Det manglet ikke på behov for utredningskapasitet i landbruket, og man hadde sett nytten av å ha et samfunnsvitenskapelig miljø som kunne ivareta dette.

Styringsgruppen til Landbrukets Utredningskontor, som da besto av Ola Wæhre, Leif Forsell og Kåre Syrstad, utarbeidet en strategisk plan som ble vedtatt av Landbrukets Utredningskontors rådsmøte i mai 1995. Denne la opp til at Utredningskontoret skulle

beholde grunnbevilgningen og den skulle videreføres på samme nivå framover. Samtidig skulle kontoret øke antallet ansatte fra fire til åtte ansatte på sikt. Mens Landbrukets Utredningskontor hadde arbeidet ut fra et arbeidsprogram bestemt av Styringsgruppen, skulle utvidelsen finansieres av oppdragsinntekter.

Daværende landbruksminister, Gunhild Øyangen (Ap), var en utfordrende minister sett med landbrukets øyne. Ikke bare var hun EU-tilhenger, hun utfordret også landbruket med St. prp nr 8, Landbruk i utvikling (1992–93), der målsettingen var et mer robust landbruk med reduserte inntekter, avreguleringer og en forenkling av virkemiddelbruken. Debatten om matvareprisene hadde høy lydstyrke i det offentlige ordskiftet, og Gunhild Øyangen ville ha dem ned. Landbrukets organisasjoner var ikke fornøyd med utviklingen, og sto hardt på kravet om inntektsmessig jamstilling og mente utviklingen gikk i feil retning. Øyangen ville vise at situasjonen i landbruket var bedre enn den hun opplevde at organisasjonene beskrev. Hun tok derfor initiativ til at det skulle gjennomføres en levekårsundersøkelse blant norske bønder. Bondelaget på sin side var bekymret for hva hun kunne komme med, og ønsket å legge premissene for diskusjonen selv. De bestilte derfor sin egen levekårsundersøkelse og satte Landbrukets Utredningskontor på jobben.

Dermed var en av de første større oppgavene LU tok fatt på i 1995 å gjennomføre en levekårsundersøkelse blant norske bønder. Resultatet ble en rapport på 191 sider, som tok for seg alt fra antall rom i boligene, til opplevd helsetilstand og til inntekt både fra jordbruket og utenfra. Landbrukets Utredningskontor ble ferdig med sin analyse i februar 1996, mens Kari Wærness fra Sosiologisk Institutt ved Universitetet i Bergen og hennes forskerteam først la fram resultatene i slutten av april samme år. LU kunne dermed bestemme hvordan resultatene ble presentert.

Konklusjonen var at undersøkelsen viste at levekårene i landbruket stort sett var som hos folk flest. Arbeidsinntekten fra jordbruket var lav, og gårdbrukerne hadde lite fritid, men de lave inntektene ble i stor grad kompensert gjennom yrkesdeltakelse utenfor gårdsdrifta. Da Landbruksdepartementets undersøkelse omsider kom, viste den det samme som LU hadde gjort et halvt år tidligere.

Det spesielle med levekårsundersøkelsen var ikke resultatene. Diskusjonen om levekår ble ikke videreført i diskusjonene om inntektsnivået i landbruket fra noen av partene.

For LUs del innførte dette en ny tradisjon, nemlig å gjennomføre og analysere større spørreundersøkelser på kontoret. Statistikkprogrammer ble innkjøpt til å utføre arbeidet, og allerede året etter ble den første undersøkelsen blant odelsbarn gjennomført. Kampen om levekårene i landbruket hadde endt 1–0 mellom Norges Bondelag og Gunhild Øyangen, men det var likevel viktig slik Norges Bondelag så det, å få ytterligere dokumentert at pessimismen i næringen var stor og at man var bekymret for dårlig rekruttering til landbruket.

Arbeiderbladet 24.april 1996

Dessuten var de barna som ble født etter 1965 blitt mange nok til å kunne bli spurt om de aktet å ta over foreldregården, og det innebar en mulighet til å undersøke om den likestilte odelsloven ville bidra til at andelen kvinnelige bønder ville øke. Nå viste det seg at odelsbarna, og spesielt guttene var svært interesserte i å overta odelsgården, mens jentene var mest interessert i de minst arbeidskrevende brukene. Interesse for jordbruk var viktigste grunn til å ta over, men ganske mange oppga også det å kunne bo på gården som viktigste grunn til å ta over. Det å ta over av «plikt» var uaktuelt for de fleste.

Odelsbarnundersøkelsen var også den første undersøkelsen med offentlig finansiering. Den ble finansiert med forskningsmidler over jordbruksavtalen. Undersøkelsen var nybrottsarbeid innenfor området, siden den var den første kvantitative undersøkelsen som kom. Det fantes mange myter om at jenter ikke fikk lov av foreldrene til å ta over. Mytene hadde nok røtter i sanne enkelthistorier, men LUs rapport viste at problemstillingen var mer sammensatt, og at arbeidsdelingen i landbruket samsvarte med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet generelt. Rapporten utgjorde svært mye av faktagrunnlaget som myndighetene senere har brukt i arbeidet rundt rekruttering og likestilling i landbruket.

Utover i perioden økte antallet undersøkelser. LU gjennomførte den første medlemsundersøkelsen, blant medlemmer i NML (Norske Meieriers Landsforening) i 1997. Samme år ble også den første undersøkelsen blant stortingskandidater gjennomført, der de ble bedt om å gjøre rede for hva de mente om spørsmål som var av interesse for landbruket; Politikerundersøkinga.

I 1999 startet man også å vurdere om Landbrukets Utredningskontor kunne sette sammen en omnibusundersøkelse rettet mot landbruksbefolkningen. Det ble etablert et samarbeid med Opinion AS, hvor det ble laget en ordning med to årlige undersøkelser som gikk ut til 1000 gårdbrukere per telefon. Det første året, i 2000, hadde organisasjonene og andre interessenter samlet sammen nok spørsmål til å gjennomføre tre undersøkelser. Disse undersøkelsene har utgjort grunnlaget for flere rapporter skrevet ved kontoret i ettertid, både om synet på inntektssituasjon, holdninger til samvirke, bruk av Internett og senest i år om synet på endringer i konsesjonsloven.

Internasjonale problemstillinger i perioden

Oppgavene til LU ble mer og mer av en nasjonal karakter. Det ble riktig nok utarbeidet en del rapporter som var avledet av internasjonale hendelser, for eksempel *Omorganiseringen av korn og kraftfôrsektoren* (1996), og *Agenda 2000. Reform av landbrukspolitikken* (1998). Selv om landbrukspolitikk var en del av arbeidet, ble det også ansett for viktig å ha oversikt over andre politikkområder og ikke minst den konstitusjonelle utviklingen i EU. Vi fikk rapportene; *Utviklinga av Den Europeiske Unionen – traktatgrunnlaget og EØS-avtala og Noreg: Politisk faneflukt frå nasjonale avgjersler?* (2001). Man så etter hvert at noe av hensikten med videreføringen av virksomheten på LU, det å holde på kompetansen på internasjonale spørsmål, holdt på å smuldre opp, fordi oppdragene hadde mer innenlandske problemstillinger.

Samtidig begynte spørsmålet om EU-medlemskap igjen å bli aktualisert. I de første årene etter 1994 var det liten etterspørsel etter meningsmålinger om EU. Først i 1999 begynte Opinion igjen å spørre. Nå var stemningen snudd, og Ja-siden økte sin oppslutning.

Bakgrunnen for dette var den svake økonomiske veksten i Norge, blant annet som en følge av tilbakegang i den amerikanske økonomien, mens EU-landene klarte seg rimelig godt i denne perioden. Samtidig var det stor oppmerksomhet på EU som fredsprosjekt på grunn av den pågående østutvidelsen, og utarbeidingen av ny grunnlov ga positiv dynamikk til EU-samarbeidet. I oktober 2003 sier Kåre Hagen, som jobbet ved Arena-programmet til Dagens Næringsliv under overskriften: *Stabilt og klart JA-flertall for EU: Jeg vil jo ikke si til ja-bevegelsen at dere trygt kan holde folkeavstemning nå, for nå er det sikkert at dere får et ja. Uansett hvem som vinner neste folkeavstemning, så vil det bli veldig jevnt.*

I 2003 besluttet styret i Norsk Landbrukssamvirke at det skulle settes av midler til at Landbrukets Utredningskontor kunne jobbe mer med EU-spørsmål, fordi man så at det var et behov for å holde på kompetansen både i LU og i landbruket, og at handelspolitikken stadig ble et viktigere premiss for det nasjonale handlingsrommet for landbrukspolitikken.

LU blir Aksjeselskap: 2003

Da moms ble innført på tjenester i 2001, ble det samtidig tatt initiativ til å endre i organisasjonsformen til Landbrukets Utredningskontor. Det ble vurdert ulike selskapsformer, og aksjeselskap ble foretrukket av eierne framfor stiftelse. Den 11. desember 2003 ble det avholdt stiftelsesmøte, og med som stiftere var Norsk Landbrukssamvirkes direktør, Ole-Jakob Ingeborgrud og Harald Milli, generalsekretær i Bondelaget. Det ble tegnet 400 aksjer pålydende kr. 1000,-, og disse ble fordelt med 120 til Norges Bondelag, og 280 til Norsk Landbrukssamvirke. Det første styret til Landbrukets Utredningskontor bestod av Ole-Jakob Ingeborgrud, adm. dir. i Norsk Landbrukssamvirke, styreleder, Terje Riis-Johansen, Norges Bondelag, nestleder, og som styremedlemmer ble Mari Bjørke, Geno, Bjørg Brusset, Tine, Egil Olsvik, Nortura og Sigrid Hjørnegård, Norges Bondelag, valgt.

Selskapets formål ble vedtatt å være: *å yte tjenester i forbindelse med nasjonale og internasjonale spørsmål. Selskapet kan også delta i andre oppgaver generalforsamlingen måtte gjøre vedtak om.*

Endringen i selskapsform betød ikke større endringer for kontoret. Man skulle fortsette den daglige aktiviteten slik som i forrige periode, og man sikret seg muligheten til å endre oppgavene dersom generalforsamlingen skulle komme til enighet om dette i framtida. Som daglig leder av selskapet ble tidligere utredningssjef Bjørn Strøm ansatt.

Internasjonalt arbeid i perioden

Den internasjonale politiske utviklingen i denne perioden var preget av at Doha-runden i WTO, som startet i 2001 og kulminerte med finanskrisen i 2007–2008. Dette innebar likevel ikke mye å gjøre for LU. Organisasjonene valgte å utføre mesteparten av arbeidet gjennom Norsk Landbrukssamvirke eller i egen organisasjon. Denne gangen var det påvirkningsarbeidet i større grad rettet mot det politiske nivået enn mot opinionen. Debatten i opinionen dreide seg i stor grad om hvorvidt grensevern var en barriere for utviklingen i den

tredje verden. Bistandsminister Hilde Frafjord Johnsen (KrF) viste seg spesielt som en aktiv forkjemper for å liberalisere den norske handelspolitikken for matvarer.

Denne debatten deltok LU i. Det ble søkt om forskningsmidler over jordbruksavtalen, og sammen med Universitetet i Oslo gjennomførte LU et større prosjekt: *Eksport av landbruksvarer : en vei til utvikling i Sør?* Det ble også laget notater for å rydde opp i beskyldningene om at Norge hadde satt opp murer mot utviklingslandenes eksport, gjennom å dokumentere at Norge har nulltoll fra de minst utviklede landene.

WTO aktualiserte også internasjonale problemstillinger, som gjorde at LUs kunder hadde behov for alternative måter å håndtere framtidige problemstillinger på. Det ble gjennomført studieturer til Canada og Sveits, for å finne ut hvordan man håndterte framtidige endrede regelverk i land som var sammenlignbare med Norge. Til felles med Norge har disse to landene én stor handelsaktør som nærmeste nabo. I Canada ble det sett på situasjonen i kjøtt- og meierisektoren, og i Sveits var det spesielt meierisektoren det ble sett på. Finsk meierisektor ble også tema for en rapport, for selv om landet er medlem i EU, har finnene langt på vei klart å skjerme meierisektoren sin fra konkurranse fra andre EU-lands produsenter.

Selv om Doha-runden og WTO-forhandlingene falt sammen med den internasjonale finanskrisen i 2007–2008, og spørsmålet om norsk EU-medlemskap ikke lenger var på dagsorden, manglet det ikke på utfordringer for landbruket av internasjonal karakter. Importandelen av matvarer økte, også i stadig sterkere grad for varer som vi produserer selv. Innenfor meierisektoren hardnet konkurransen både fra importert ost og yoghurt, og importen økte også på kjøttvarer, da norske produsenter av storfe og sau ikke klarte å levere tilstrekkelig til å dekke etterspørselen til en befolkning som økte i antall og som spiste mer kjøtt per hode.

Nasjonalt

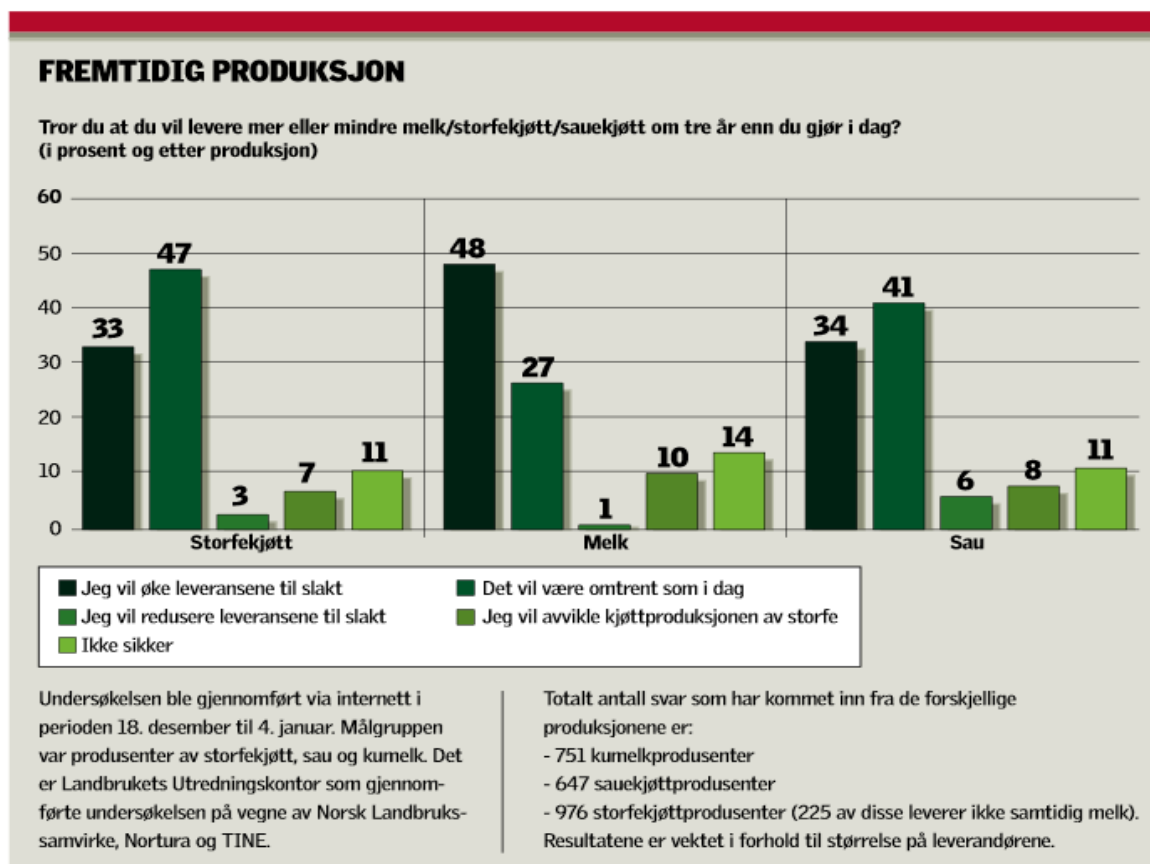
Virksomheten ved LU ble etter hvert mer og mer preget av at det var vanskelig å skaffe tilstrekkelig oppdrag til å holde hjulene i gang med åtte ansatte. Den internasjonale finanskrisen medførte at organisasjonene holdt mer igjen når det gjaldt å kjøpe oppdrag. Kontoret var derfor i perioder bemannet med mindre enn åtte ansatte. Samtidig besluttet styringsgruppen at LU skulle styrke den utadrettede virksomheten.

LU etablerte en praksis med to større årlige seminarer, ett som var viet EU-relaterte spørsmål og ett som dreide seg om politiske spørsmål som foregikk på Stortinget. På disse seminarene skulle LU vise hva det ble arbeidet med på kontoret, samtidig som man inviterte innledere fra andre miljøer. De første seminarene ble gjennomført i 2009.

Det ble jobbet med de samme problemstillingene som før. Det ble gjennomført nye undersøkelser av odelsbarn og rekruttering, og det ble gjennomført en større undersøkelse om *Nye bønder* i 2010. Det ble videre arbeidet med kompetanse, klima og bioenergi.

Utover 2000-tallet begynte man også å oppleve at norsk produksjon ikke nødvendigvis strakk til. Spørsmål som ble stilt var om det var mulig for de gjenværende gårdbrukerne å klare å levere tilstrekkelig til å kompensere for at mange bønder sluttet å drive gården sin. Gjennom spørreundersøkelser ble det stilt spørsmål om produksjonsplaner og investeringsplaner. Mye av arbeidet var basert på spørreundersøkelser.

Kontoret slet med inntjeningen. Finanskrisen gjorde organisasjonene mer forsiktig med å kjøpe tjenester eksternt, samtidig som det ble strammet inn på det faste tjenestekjøpet for Landbrukets Utredningskontor. Hanne Eldby var direktør ved kontoret fra 2006 til 15. september 2011, da hun valgte å gi stafettpinnen videre.

Fra Landbrukets Utredningskontor til AgriAnalyse

I forlengelsen av endringene knyttet til finanskrisen, et mer krevende utredningsmarked, og ansettelsen av Christian Anton Smedshaug, fra 15. september 2011, gjennomgikk Landbrukets Utredningskontor en reprofiling. Kontoret valgte et nytt nøytralt navn og logo som skal gi viktige assosiasjoner til vår kjernevirksomhet knyttet til landbrukets verdikjede. Prosessen ble gjennomført i 2012, og fra 1. januar 2013 var det nye navnet AgriAnalyse. Parallelt fulgte endringer i rapportformat og utforming, samt oppdatering av hjemmeside og nyhetsbrev. I hovedsak er rapporttema og den faglige inngang den samme. Den utadrettede delen av virksomheten er også styrket gjennom foredrag, leserinnlegg og redaksjonelle oppslag. AgriAnalyse har fortsatt tradisjonen med et årlig EU-seminar arrangert i februar og et nasjonalt rettet politisk seminar i august/september. For tiden har AgriAnalyse sju fast ansatte og har de siste årene om høsten hatt en rekruttstilling på rullering mellom Norske Felleskjøp, Norges Bondelag og Norsk Landbrukssamvirke.

2 Bøndene og 1814

Av: Øystein Rian, professor i historie, Universitetet i Oslo.

På begynnelsen av 1800-tallet hadde Norge 900.000 innbyggere. Av dem var nesten 90 prosent bønder, 2/3 soknet til gardbrukerfamilier, 1/3 til husmannsfamilier. Gardbrukerne betalte storparten av statsskattene, mens husmennene betalte leie og/eller utførte arbeid for gardbrukerne. Hele militærvesenet hvilte på bondesamfunnet ved at gardbruker- og husmannssønnene ble utskrevet til langvarig soldattjeneste. Dessuten var det også de som måtte ta mesteparten av byrden med å stille mannskaper til kongens marine.

Det politiske systemet var basert på fyrstesuvereniteten, og den var drevet så langt at den danske kongen i 1660 gjorde seg eneveddig over kongerikene Danmark og Norge sammen med andre tilliggende land. Innbyggerne hadde i prinsippet ingenting de skulle ha sagt, men jo mer de eide og jo rikere de var, jo mer innflytelse hadde de og jo mindre andel av formue og inntekter betalte de i skatt. Samtidig slapp også adelsmenn, embetsmenn og borgere å gjøre militærtjeneste. København var en svært dominerende hovedstad, men regimet måtte føye seg etter norske bønder når de gjorde sterk motstand mot ytterligere skatteøkninger og handelsrestriksjoner. Eliten i Norge (adel, embetsmenn og borgere) hadde sterke bånd til Danmark. Derfra hadde mange av forfedrene deres kommet som favoriserte embetsmenn, og slik hadde de sikret seg en varig dominans over hele landet.

Kjempet i den danske kongens kriger

Norske bønder måtte altså kjempe i den danske kongens kriger, og $\frac{3}{4}$ av de statsskattene de betalte gikk også til militære formål. I 1807 lot Fredrik 6. seg tvinge inn i den alleuropeiske Napoleonskrigen, og da valgte han Frankrikes side (Napoleons side) mot Storbritannia. Dermed gjorde han som de danske kongene naturlig nok bestandig gjorde: Når hensynene til Danmark og Norge ikke kunne forenes, tok de avgjørende hensyn til Danmark: Kongen unngikk at Danmark ble okkupert av franske tropper, mens Norge ble rammet av en britisk blokade, som stoppet den store norske utenrikshandelen, lammet den norske handelsflåten og strupte tilførselene av korn til landet (jf. Henrik Ibsens dikt drama *Terje Vigen*). Bøndene produserte mesteparten av de varene som ble eksportert fra Norge (mest trelast og fisk), og flertallet av bøndene var faktisk avhengige av importert korn for å få nok mat. Landet var i de siste sju åra før 1814 i dyp økonomisk krise, med en matvareknapphet som førte til at deler av befolkningen ble under- og feilernært, at dødeligheten skjøt i været og at folketallet sank.

I denne kritiske situasjonen erklærte Fredrik 6. i 1808 krig mot Sverige (Storbritannias allierte), og da rykket den svenske hæren inn i Norge. Dermed ble bondesoldatene innkalt til fronten, og de klarte sommeren 1808 å drive svenskene over grensa igjen. Det var godt gjort, for forsyningssituasjonen var elendig, ikke bare når det gjaldt maten, men også klær og sko,

og befolkning måtte foreta innsamlinger for å avhjelpe den verste nøden blant soldatene! Men moralen i hæren var likevel god, under ledelse av prins Kristian August av Augustenborg. Også i kongens garde i København var det norske bondesoldater, ja de var faktisk i stort flertall i garden. De markerte i 1808 sin norskhet med øredøvende jubel og spreke hallingkast da norske seire over svenskene ble kunngjort for dem (også i 1771 hadde de norske bondesoldatene i garden markert sin norskhet da de gjorde mytteri mot et forsøk på å integrere dem i danske regimenter i København-området, og da fikk de verdifull støtte av de mange norske matrosene som var stasjonert i flåtebasen der i byen). Det er viktig å være klar over disse holdningene blant bondesoldatene og -matrosene, fordi det i dag blir hevdet at bøndene ikke hadde noen nasjonal bevissthet. Det er en urimelig og udokumentert påstand om dem som forsvarte landet.

Norges Vel, Henrik Wergeland og Ivar Aasen

Både Sverige og Norge hadde store problemer i disse åra, og i Stockholm ble Gustav 4. Adolf avsatt og erstattet med den barnløse Karl 13. Den svenske riksdagen valgte da prins Kristian August til svensk tronfølger. I romjula 1809 ble Selskabet for Norges Vel stiftet under avskjedsfesten for prins Kristian August, det var første gang det ble dannet en landsomfattende patriotisk organisasjon, og det enda uten å spørre kongen om lov til å gjøre det. Det var også første gang eliten i så stort omfang gikk sammen med bøndene i en frivillig forening. Bøndene gjorde en stor innsats i jordbruket for å unngå hungersnød, selskapet arbeidet for å fremme landbruket, og Norges Vel har da også seinere utviklet seg til å bli en viktig institusjon for norsk landbruk (i 1829 ble det omdannet til en sentralorganisasjon for landbruksselskapene).

Bondesoldatenes innsats i krigen i 1808 var en viktig forutsetning for den store selvtiliten som fantes i Norge i 1814. Det må være tillatt å se det symbolske i det at Henrik Wergeland ble født nettopp i dette året. Han var den største bondevennen i den norske eliten i generasjonen etter 1814. Med en utrolig allsidig opplysningsvirksomhet la han grunnen for en sterk venstrenasjonal tradisjon, der kampen ble reist mot elitens makt- og kulturarroganse ved å hevde at det var bøndene som i all hovedsak var bærerne av den norske nasjonale arven: De hadde tatt vare på frihetsånden og språket gjennom dansketida. Dette var en oppfatning som i noen grad alt var blitt forfektet av bondevennlige embetsmenn i åra opp mot 1814, særlig fyndig og veltalende av Bergens biskop Johan Nordal Brun. Da Wergelands-statuen ble avduket i Studenterlunden 17. mai 1881 med Bjørnstjerne Bjørnson som hovedtaler, deltok bøndene med et stort bondetog. Avdukingen ble en mektig manifestasjon av den venstrenasjonale bevegelsen som tre år seinere feide ut embetsmannsstaten (riksrettsdommene i 1884 ble gjort mulig av den overlegne seieren i stortingsvalget i 1882).

Det er også tankevekkende at Ivar Aasen ble født året før 1814: i 1813. Han ble en frihetskjemper for norske bønders språk og kultur og var en av de største begavelsene som det norske bondesamfunnet har fostret. Han satte det norske bondemålet avgjørende på dagsordenen og beviste at det var et kulturspråk med eldgamle røtter i landet. Dermed motbeviste han at allmuespråket var simpelt, og han gjorde det klart at det var dette språket som i sine ulike dialekter var det egentlig norske språket. Denne innsatsen gav støtet til en

fornorsking av skriftspråket som i begge hovedvarianter (nynorsk og bokmål) nærmet seg sterkt til talemålet. Slik ble det mye lettere for den jevne nordmann å bruke skriftspåket på en god måte.

Bøndene i 1814

Ut fra samfunnsforhold og politiske forhold i Europa generelt og i Danmark-Norge spesielt var det ingen selvfølge at bøndene i 1814 skulle få en viktig plass i styringssystemet. Men da stattholderen i Norge, prins Kristian Fredrik, bestemte seg for å gå imot avståelsen av Norge til Sverige og appellerte til støtte for selvstendighet, var han og eliten i landet helt avhengig av helhjertet oppslutning fra bøndene for at det militære forsvaret skulle være troverdig. At prinsen var klar over dette, kom til uttrykk tidlig i februar 1814 da han gjennomførte en reise til Trondheim. Underveis appellerte han til bondebefolkningen og mønstret troppene en rekke steder på Østlandet og i Trøndelag. Edsavleggelsen i kirkene om å forsvare fedrelandets selvstendighet hadde særlig relevans i forhold til bondebefolkningen som framfor noen hadde denne oppgaven, og slik kom bøndene til å spille en bred rolle: som grensevakter og som velgere av og utsendinger til grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll.

På Eidsvoll var det flest embetsmenn, og med sin status og skolering dannet de det selvskrevne lederskapet i forsamlingen, men bonderepresentantene var en tallrik gruppe, som representanter fra amtene og de militære styrkene. Grunnloven gav alle gardbrukere stemmerett (både de som eide og leide matrikulert jord). Dermed ble bøndene i overlegent flertall blant dem som var stemmeberettiget, men byene ble sikret overrepresentasjon på Stortinget i forhold til folketallet. Og i praksis ble det fra amtene som regel valgt mange embetsmenn ved siden av bøndene, slik at det gikk lang tid før bøndene ble dominerende på Stortinget, det skjedde først under den brede nasjonaldemokratiske reisingen i 1870-80-åra. Men helt fra første stund fikk bøndene en innflytelse på den store politikken som de ikke hadde vært i nærheten av i mange hundre år, dels kom det til uttrykk i grunnloven, dels i de vedtakene som Stortinget fattet i åra som fulgte: De ensidige byrdene som var lagt på bøndene ble omfordelt, slik at byrdene ble mer rettferdige og betydelig lettere å bære for bøndene. Næringsrestriksjonene som hadde satt skranker for bøndenes produksjons- og handelsaktiviteter ble fjernet. Og de strenge begrensningene på yrings- og forsamlingsfriheten ble opphevet.

Bøndene på Eidsvoll støttet mannjamnt opp om selvstendighetsvedtakene, og det første stortingsvalget høsten 1814 gav et resultat som førte til at Stortinget solgte seg dyrt i unionsforhandlingene med Sverige. Troen på bøndenes forsvarsvilje var en viktig faktor i selvstendighetsstrevet i 1814. Særlig var det mye snakk om at de såkalte "fjellbøndene" skulle være spesielt modige og fryktingytende soldater, som kunne utnytte terrenget til en folkekrig. Men krigen mot Sverige varte bare i 20 dager, og den ble avsluttet med Mossekonvensjonen 14. august. Kristian Fredrik hadde bestemt seg for ikke å føre krigen til den bitre slutten, og Karl Johan innså raskt at det var best å unngå en langvarig krig. Krigstrusselen var dermed ikke noe som ensidig myknet nordmennene. Den myknet svenskene like mye, og følgen var at hovedresultatet fra Eidsvoll ble stående: Den norske staten ble gjenreist innenfor rammene av en løs personalunion med Sverige.

Bonden var attåt

Det er med full rett bøndene lar sin stemme bli hørt i årets jubileum. Som næringsdrivende, skatteyttere og soldater bar de oppe den samfunnsorganisasjonen som gjorde det mulig å tenke seg at Norge kunne bli en egen stat. De gav ideologisk inspirasjon til en sterk norsk nasjonalfølelse ved at bøndene ble sett på som bærere av den nasjonale arven fra selvstendighetstida i middelalderen. Og endelig gjorde bøndene i 1814 en faktisk innsats som støttespillere for frigjøringsverket både politisk og militært: bonden var attåt!¹

Viktige datoer 1807–1814

- 31. oktober 1807. Kronprins Fredrik (fra 13. mars 1808 Fredrik 6.) inngikk forbundstraktat med Napoleon og gikk dermed inn i krigen mot Storbritannia.
- 14. mars 1808. Fredrik 6. erklærte Sverige krig.
- 14. april 1808. Svenskene rykket inn i Norge.
- 30. mai–24. juni 1808. Svensk tilbaketrekning fra Norge.
- 17. juni 1808. Henrik Wergeland ble født.
- 7. desember 1808. Avtale om våpenstillstand med Sverige.
- 28. august 1809. Den svenske Riksdagen valgte prins Kristian August til svensk kronprins.
- 29. desember 1809. Selskabet for Norges Vel ble stiftet.
- 5. april 1812. Russland og Sverige avtalte at Sverige skulle få Norge til erstatning for Finland.
- 22. juni 1812. Napoleon erklærte Russland krig – invasjonen slo feil høsten 1812.
- 5. august 1813. Ivar Aasen ble født.
- 16.-19. oktober 1813. Napoleons avgjørende nederlag i slaget ved Leipzig.
- 14. januar 1814. Kiel-freden. Fredrik 6. avstod Norge til kongen av Sverige.
- 8. februar 1814. Inspirert av kronprins Karl Johan, tilbød den svenske kongen, Karl 13., Norge en egen grunnlov og nasjonalforsamling.
- 16. februar 1814. Under Notabelforsamlingen på Eidsvoll gav prins Kristian Fredrik opp kravet på eneveldig makt og gikk med på å innkalle en valgt grunnlovsgivende forsamling.
- 10. april 1814. Riksforsamlingen på Eidsvoll ble åpnet.
- 17. mai 1814. Forsamlingen undertegnet grunnloven og valgte Kristian Fredrik til konge.
- 26. juli 1814. Krig mellom Sverige og Norge.

¹ Her omskrevet etter hva den gamle eidsvollbonden sa til Georg Sverdrup den 16. februar 1814. Han oppfordret Sverdrup med sterke ord til å gå mot at Norge skulle bli underkastet Sverige, ”men hva du sier eller gjør, så husk for allting på at Gud er attåt”.

14. august 1814. Mossekonvensjonen mellom Norge og Sverige med gjensidige innrømmelser: våpenhvile, svensk-norsk union, med en revidert Eidsvoll-grunnlov.
7. oktober 1814. Det første Stortinget møttes.
4. november 1814. En revidert grunnlov ble vedtatt av Stortinget, som valgte Karl 13. til Norges konge. Dermed var den svensk-norske unionen et faktum: en løs union mellom to selvstyrte stater.

3 Norsk kornforsyning mot 1814 og kornloven

Chr. Anton Smedshaug og Martin Lundeby Grimstad.

Norge før 1814 var underlagt styring fra en eneveldig konge i København. Samtidig dominerte merkantilismen i hele Europa. Sterke kongedømmer på 1600-tallet fram mot begynnelsen av 1800-tallet satte produksjon og jordbruk i sentrum for økonomien, men gjennom sterk styring og kongelig byråkrati.

Essensen i den merkantilistiske politikk var å styrke handelsbalansen gjennom fokus på økt eksport og lav import. Basisen i denne tanken var at ved å styrke egen stat, i praksis ved å øke gull- og sølvmengden, ville man få større velstand, og ikke minst bli sterkere militært, enn andre stater. Toll var et mye brukt virkemiddel for å skaffe inntekter, men også for å beskytte industrien.

Jean B. Colbert (1619–1683) var finansminister under Ludvig 14. og en ledende merkantilist. Under ham gjennomførte Frankrike den økonomiske snuoperasjonen som gjorde Frankrike til den førende stat på det europeiske kontinentet fram til Napoleonskrigene. Gjennom fokus på maksimal innenlands produksjon av varer skulle importen minke og eksporten øke, og da skulle landet styrkes. For å oppnå dette satte staten i gang en rekke tiltak for å fremme aktivitet. Andre stater gjorde det samme. Fra Danmark-Norge kjenner vi Kongsberg sølvverk, Røros kobberverk, Hadeland, Hurdal og Nøstetangen glassverk, møller og sagbruk og en rekke andre foretak. Ofte ble jordbruket brukt som basis for kapital og arbeidskraft fordi industrialiseringen stod i fokus.

Systemet var sterkt regulerende, og kongen avgjorde hvem som fikk rett til, bevillinger til, vertshus og overnattingssteder, handel og industri. Det var regler for arbeidsplikt på vei, levering av innsatsfaktorer til industri, kjøring av prester og futer, etc. Kongen bestemte også hvor handelssteder/ladesteder skulle plasseres, og hvor industri skulle drives.

Men for merkantilismen var jordbruket ikke veien til utvikling. De søkte å utvikle staten ved å satse på industri etter forbilde av Nederlandene eller italienske bystater. Målet var størst mulig selvforsyning. Også Danmark-Norge hev seg på bølgen og allerede i 1691 var toll på korn utenfor Danmark så høy at det vanskelig lot seg gjøre å innføre korn fra andre land, og i 1735 ble det forbudt for Norge Søndenfjelds og Island å importere korn fra andre steder enn Danmark.

Dette viste seg som en ulykkelig løsning for Norge. Selvforsyningsgraden lå på rundt 75 % i et normalår, med et allerede magert kosthold. I dårlig kornår sank det langt lavere. Med denne ordningen mistet Norge tilgang til korn fra Østersjøområdet og den fleksibiliteten dette kunne gi i dårlige tider.

Kornimporten ble preget av varierende volumer og ikke minst skiftende kvalitet. Like etter importmonopolet kom også årene 1739–1743 som er kjent som den lille istid i Norge, og var en vanskelig periode da isbreene vokste og kornhøsten slo feil. Dødeligheten var langt større enn vanlig. Island for eksempel mistet om lag 10 % av befolkningen i disse årene. Biskopen i

Kristiansand sendte barkebrød til København i 1741 for å vise hva bøndene levde av. Disse årene hadde enda høyere dødelighet enn nødsårene 1807–13, knyttet til den engelske blokaden under Napoleons-krigene.

De uheldige konsekvensene av det danske eksportmonopolet lar seg avlese også ved prisforskjeller mellom den nordenfjeldske og det søndenfjeldske Norge. Nord for Dovre, der eksportmonopolet ikke gjaldt fordi danske gods ikke hadde verken tilstrekkelig kornoverskudd eller nok skip, så var prisene i hele perioden lavere og dødeligheten mindre.

Motstanden mot ordningen økte gjennom 1700-tallet i Norge og nådde sin topp med Lofthus-reisningen i 1785–87 på Agder. Også da var matmangel og dyrtid en viktig del av forklaringen i tillegg til oppstand med embedsmenn som tok seg for mye betalt og borgerprivilegier. Dette var det største opprøret mot embedsmenn og privilegier under Danskestyret og var også medvirkende til kornmonopolets opphevelse.

Mangel på kornlager var en viktig faktor som forsterket problemene med kornforsyning. Først i 1800 kom det på plass en oppbygging av kornmagasiner i bygdene. Det hjalp på å dempe problemene med den senere blokade.

Nye tanker

Mot slutten av perioden hersket det sterk tvil om hvorvidt merkantilismen var riktig. Bøndene skulle bære skattene og forsvare riket men staten var stadig fattig. Det kom til uttrykk i slagordet: "Fattig bonde – fattig rike, fattig rike – fattig konge."

De statlige reguleringene førte også etter hvert til at det økende borgerskapet følte at kongens styring var en hemsko for utvikling og den enkeltes initiativ. Så både bønder, borgere og til slutt konge hadde interesse av å endre regimet. For jordbrukets del kom dette til uttrykk gjennom en bok i 1774 av Chr. Martfelt sekretær i Det konglige danske landhusholdningsselskap:

Beviis at Dannemarks og Norges fyrretive aar gamle kornhandelsplan (1735) ikke naaer sin hensigt til Tronens og Statens beste med forslag til en ny plan for kornhandlen [...] hvorved fremmede kornvares indførsel Søndenfjelds udi Norge, indtil videre forbydes.

I innledningen står følgende dilemma:

Der er ikke ubekjendt, at man ofte hører disse ord: Der er nu i hele 40 år disputeret om: Hvilket er det retteste, enten en fri handel, eller den, vi haver: enten fremmede kornvarer bestandig indføres til os, eller ikke, men hvo svarer os ret herpaa?

Boken er et angrep den kornordning som ga danske kornprodusenter monopol på det norske markedet innen for den dansk-norske helstatens grep.

Erkjennelsen ryker inn om at ordningen ikke tjener "tronen og statens beste". En kommisjon settes ned i 1787 og den skriver bl.a. om kornhandelen:

den vigtigste handelsgren der paa en vis maade var Grunden til alle de øvrige - den, på hvis ordentlige, stadige og sikre gang staternes kræfter, næring og velstand beror, og altså den, hvis forvirring, naar der ikke i tide raades bod paa, maa drage megen annen forvirring med sig, tvinge og trykke Agerdyrking, fabrikkflid, handel og seilads, kort: angribe og fortære statens kræfter i sine første kilder.

Loven oppheves i 1788 etter at boken hadde vært forbudt i 11 år – til 1785. Loven som vi har trykket i neste kapittel beskriver da de avveininger som ble gjort i forbindelse med endringene. Hovedtrekkene var at importmonopolet til det søndenfjeldske Norge ble opphevet og importtollen til Norge ble satt ned til et nivå vesentlig lavere enn tollene inn til Danmark. Gjennom det fikk Norge tilgang til mer korn til en lavere pris. Dessuten fikk 10 byer rett til å holde innført korn på lager uten å betale toll før kornet ble tatt ut (frilager). Ordningen fungerte da som en begynnende form for kornlager og beredskap. Det var videre tanker om et større opplegg for beredskapslagring av korn. Dessverre ble dette ikke realisert og i nødsårene 1807-1813 hadde ikke Norge nevneverdige andre lagre enn de små mengder som lå på militære magasiner, tidendeboder og noen bygdemagasiner.

De grep som ble tatt i 1788 bidro til å avhjelpe handelsproblemet og ga en langt bedre forsyningssituasjon i fredstid enn tidligere med det danske importmonopolet. Dette hjalp dessverre lite da Storbritannia blokkerte handelen gjennom sin fastlandsblokade av Napoleon og hans allierte fra 1807–1813. Da var det bare eget lager og egen produksjon man kunne stole på. Det viste seg ikke tilstrekkelig, lagrene var dårlig utviklet og selvforsyningen var for lav.

Det samme viste seg å være tilfelle hundre år senere under første verdenskrig. Da Tyskland begynte sin uinnskrenkede ubåtkrig i 1917 ble forsyningene til Norge faretruende små. Rasjonering ble innført og dette varte i flere år etter krigens slutt. Andre verdenskrig ga også store forsyningsutfordringer, men det ble noe bedret av et da bedre utviklet beredskapslagring. På enkelte tidspunkt i historien står staten alene og må stole på seg selv. Da gjelder det å være forberedt.

Terje Vigen

Så lakked og led det til krigens år
i attenhundred og ni.
Endnu går sagn om de trængsels-kår,
som folket da stedtes i.

Engelske krydsere stængte hver havn,
i landet var misvækst og nød,
den fattige sulted, den rige led savn,
to kraftige arme var ingen til gavn,
for døren stod sot og død.

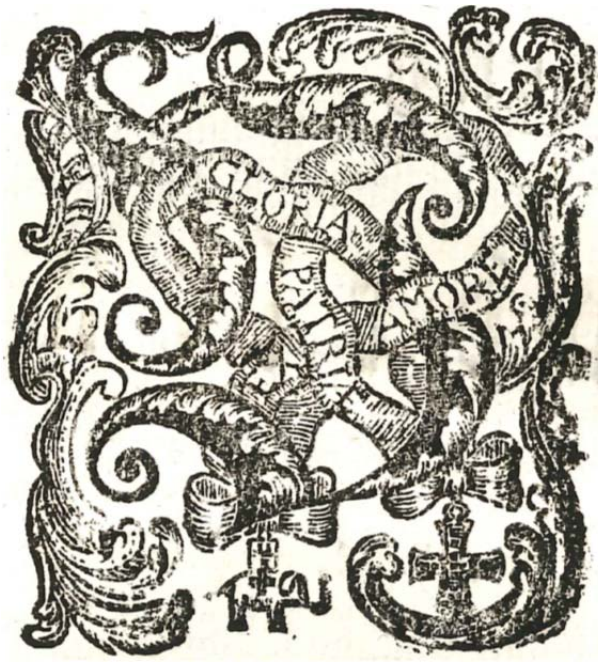
Henrik Ibsen

Forordning
om
Kornhandelen
i
Danmark og Norge.

Christiansborg Slot, den 6te Junii 1788.

Kiøbenhavn,
trykt hos Directeur P. M. Hopffner, Hans Kongelige Majestæts
og Universitetets første Bogtrykker.

i, Christian den syvende, af Guds naade konge til Danmark

og Norge, de Venders og
Gothers, Hertug udi Slesvig,
Holsteen, Stormarn, Ditmarsken

og Oldenborg; gjøre alle vitterligt:

At, da Vi af Erfaringer og ved Beregninger have fundet oss forvissede om, at de om kornhandelen i Vore Riger og Lande nu giældende almindelige Love, «hvorefter Udførsel til fremmede Riger Steder er overalt tilladt, men Indførsel fra fremmede steder er forbuden i Danmark og Norge Søndensfields» ikke have skyldestgjort Vore Landsfaderlige Ønsker og Øyemed for samtlige Vore Undersaatters Forsyning med Korn til stadig jævne og billige Priser; Men at denne indskrænkede Indførsel, forbunden med uindskrænket Udførsel, har, som ogsaa nu i en Følge av de seenere år er fornummet, deels blottet Landet for Forraad, deels bidraget til uforholdsmæssige høie Priser, hvorved Flid og Næring ikke aleene for Kjøbstæderne men endog ofte for Landmanden selv, det almindelige Tab, mærkeligen ere blevne besværede, og hvorover mangfoldige Klager fra Vore Undersaatter ere efterhaanden til Os indkomne: Saa have Vi allernaadigst taget under Overveielse, hvorledes bemeldte Love for Kornhandelen kunde gives en saadan forandring, at samtlige Vore Riger og Lande til alle tider kunde sikrere være forsynte med fornødent Forraad; Kornet, saavidt efter Tider og omstændigheter som mueligt, holdes i stadigere Jævnpris med sig selv og med andre Lands kornpriser: en fordeelagtigere Kornhandel med Fremmede, efter Statens dertil beqvemme Beliggenhed, drives; og den borgerlige Vindskibelighed i Almindelighed, tilligemed Agerdyrkningen i Særdeleshed, derved fremmes og oplives.

Til at opnaae disse for det Almindelige vigtige Hensigter have Vi da anseet det tienligst og med samtlige Vore Rigers og Lands forfatning, Kornavl, Handels:Leilighet o.s.v. meest overeenstemmende : At den Indførselsfrihed for Korn, som hidtil i nogle Statens Deele har været tilladt, udstrækkes til dem alle ; At Ind: og Udførselsfrihed, saaledes med hinanden forbundne, da blive lige almindelig ; at Toldafgivterne ved Indførselen sættes i rigtigt Forhold og ved Udførselen paa mueligste Maade lettes ; at Kornhandelen understøttes ved Oplage og ved Foranstaltninger til indenlandske Kornvares Forbedring for Handel og Magaziner. Og Overeensstemmelse med disse Grundsætninger byde og befale Vi som følger :

§. I.

De hidtil værende Forbude med fremmede Kornvares Indførsel til Danmark og Norge Søndenfields som forhen, snart for visse Kornsorter, snart for en vis Tid, ere blevne ophævede eller tilsidesatte, ophæves herved for bestandig ; saa at det i Fremtiden fra denne Forordning Bekiendtgjørelse af skal være tilladt, til begge Vore Riger Danmark og Norge uden Forskiel at indføre fra fremmede eller indenlandske Steder alle Slags fremmede Kornvare, være sig Ar: eller Bælg:korn hvad enten Kornet er malet eller umalet, mod de i de følgende bestemte og der ommeldte Rettigheder; dog at Indførselen fra fremmede Steder til Danmark, og til Norge Søndenfields forsaavidt Placaten af 9de Jan. d. A. ikke heri gjør Undtagelse for en Tid, skeer med indenlandske Skibe. Men til Norge Nordenfields maae Indførselen, som hidtil, skee ogsaa med fremmede Skibe.

§. 2.

Med saadan fri indførsel skal og en bestandig fri Udførsel være forbunden saaledes, at alle Slags Kornvare, fremmede og indenlandske, maae ubehindret udføres til fremmede og indenlandske Steder. Og for desto meere at fremme Afsætningen og udvide Markedet, især til Førdeel for indenlandske Kornvare, tillade Vi ikke aleene, at Udførselen maae skee med, fremmede som med indenlandske Skibe ; men ophæve endog herved gandske og aldeles al udgaaende Told og al mellemrigs Told af Kornvare.

§. 3.

Naar fremmede Kornvare indføres til Forblivelse og Forbrug i Landet, skal deraf svares i Told

af Hvete				
i Danmark for Tønden	«	«	40 β.	(skilling)
i Norge	«	«	32 β.	
af Rug				
i Danmark for	«	«	24 β.	
i Norge	«	«	16 β.	
af Byg				
i Danmark for	«	«	16 β.	
i Norge	«	«	12 β.	
af Malt				
i Danmark for	«	«	24 β.	
i Norge	«	«	16 β.	
af Havre				
i Danmark for	«	«	12 β.	
i Norge	«	«	10 β.	
af Boghvede og Boghvedegryn				
i Danmark for	«	«	24 β.	
i Norge	«	«	16 β.	
af Erter, Vikker, Linser og alt andet Bælgkorn				
i Danmark for	«	«	24 β.	
i Norge	«	«	16 β.	

af Hvedemel 1 Tønde eller 11 Lispund				
i Danmark for	«	«	53	β.
i Norge	«	«	43	β.
af Rugmeel, Boghvedemeel, samt Meel af Erter, Bønner og anden Bælgkorn 1 Td. eller 10 Lpd.				
i Danmark for	«	«	32	β.
i Norge	«	«	21	β.
af Bygmeel 1 Td. eller 11 Lpd.				
i Danmark for	«	«	21	β.
i Norge	«	«	16	β.
af havremeel 1 Tønde eller 8 Lispund				
i Danmark for	«	«	16	β.
i Norge	«	«	13	β.
af Byggryn 1 Ld. eller 11 Lpd.				
i Danmark for	«	«	43	β.
i Norge	«	«	32	β.
af Bankebyg 1 Td. eller 14 Lpd.				
i Danmark for	«	«	43	β.
i Norge	«	«	32	β.
Af Perlegryn 1 Td. eller 13 Lpd.				
i Danmark for	«	«	96	β.
i Norge	«	«	72	β.
af Havregryn 1 Td. eller 11 Lpd.				
i Danmark for	«	«	48	β.
i Norge	«	«	40	β.

Den Told bliver saaledes som den her er ansat lige for Norges Søndensfields og Nordenfields ; skal erlægges af alle de fremmede Kornvare, som fra denne Forordnings Bekjendtgjørelse af indføres saavel i Danmark, som i Norge ; og kan, da den nu eengang for alle er modereret, saameget mindre ventes i forekommende Tilfelde nedsat.

Consumtion, Accise og andre fra Tolden forskjellige Afgifter erlægges efter de Anordninger, som derom enten allerede ere givne eller herefter gives; dog bliver det som af fremmedt Korn formales eller er formalet, ligesom og fremmedt consumtionspligtigt Korn selv saavidt Consomtionsvæsenet angaaer, i alle Tilfælde at behandle som indenlandskt.

§.4.

I almindelighed skal den indgaaende Told ved Varenes Indførsel strax erlægges, men, for at Forraad desto bedre kan erhverves og have fra lettere til dyrere Aar baade for Landet selv og til Afsætning udenrigs , ville Vi allernaadigst have Oplage med Credit paa Tolden herved bevilget til følgende Stæder:

I Danmark: Kiøbenhavn, Helsingøer, Callundborg, Svendborg, Ryekiøbing paa Falster, Aalborg, Ribe.

I Norge: Christiania, Drammen, Friderichshald, Christiansand, Arendal, Stavanger, Bergen, Tronhiem, Christiansund, Molde.

Ved hvilke Oplage især vorder at iagttage:

1. Kornet maae dertil ikke indføres uden med indenlandske Skibe.
2. Det maae være umalet og ikke indføres paa Oplag i mindre Qvantiteter end af Rug, Byg, Malt og Havre 200 Tønder, af hvede og Erter 50 Tønder.
3. Ved Indførselen paa Oplag betales til Vores Kasse 1 Prosent af Kornets Verdi i Recognition; hvorefter det overlades til de handlendes Raadighed, og kan udføres til fremmede Steder uden videre Tolds Erlæggelse, men, naar og forsaavidt det af Oplaget sælges til Forblivelse i Landet, eller Dets Oplags:Tid er udløben, betales deraf desuden de indgaaende Rettigheder efter forestaaende 3§. Accise af Oplags:Kornet betales ikke før uden forsaavidt det fortoldes til Forblivelse i Landet.
4. I Kiøbenhavn forbliver det ved den Oplags:Tid, som der for andre Kredit:Oplagsvare er tilladt. I de øvrige forbemeldte Korn:OplagsStæder i Danmark og Norge skal for enhver Qvantitet Korn, som er indført paa Oplag, inden 3 Aars Forløb efter Indførselen være gjort Rigtighed enten ved Fortolding eller ved beviisliggiort udførsel.
5. Naar Korn føres fra et Oplag til et indenrigs eller mellemrigs Sted, Afskrives det i Oplaget hvorfra det udgaaer mod Losse:Attest, og fortoldes paa Stedet, hvor det ankommer, med den der giældende Told. Dog
6. dersom det føres fra et Oplag i Danmark til et Oplag i Norge eller fra et Oplag i Norge til et Oplag i Danmark, maae det paa Oplagstedet, hvor det ankommer, ifald saadant forlanges, tage paa nyt oplag med samme Ret i Henseende til Oplags:Tid, som om det kom fra et fremmedt Sted, uden at den eengang erlagte I Prosent paa nye betales.

I Øvrigt forholdes efter det som om Kredit:Oplagene ved Vore Told:Anordninger hidtil er eller herefter vorder befalet.

§. 5.

I henseende til Korns Maaling fra Toldvæsenets Side bliver den for indenlandskt Korn, ligesom for andre indenlandske Vare, fastsatte Regel, nemlig «at det ei maales uden naar Told deraf skal erlægges», herved udstrakt til det fremmede friegiorte Korn, som føres mellem Vore Riger og Lande. Det indenlandske Korn er altsaa herafter for Maaling fra Toldvæsenets Side frietaget baade ved Ind: og Udførselen; men det fremmede Korn bliver aleene at maale naar det indføres enten til Fortolding eller til Oplag, og naar det utføres fra Oplag til Fremmede Steder. Naar det derimod udføres fra et oplag til et indenrigskt eller mellemrigskt Sted for der at fortoldes eller at tages til Oplag, maales det ikke ved Udførselen, men først ved Indførselen, eller der, hvor Losse:Attest udstedes.

§. 6.

Ved de Lettelser for Afgivter, som det indenlandske Korn frem for det Fremmede ved denne Forordning er tilstaaet, formode Vi, at de Handlende i begge Våre Riger ville finde sig det fordeelagtigt, ligesom det og i andre Henseender bliver dem beleiligt og mindre bekosteligt, at søge indenlandskt Korn frem for det udenlandske; og ved de Friheder, taalelige Afgivter og Oplags-Rettigheder, som ogsaa ere bevilgede, forvente Vi, at de Handlende, især i Norge, stedse forsikke sig Forraad og forsyne Landet til jævne og efter Tidernes og Aarenes Beskaffenhed billige Priser.

Forsaavidt de Handlende fyldestgjøre denne Vores Forventning, skulle de og være sikkre for, at Vore Magaziner ikke, til Skade for deres Handel, skulle aabnes, og at Udsalg derfra, i fornøden fald for Magazinet, kun skal skee ved offentlig Auction. Men for imidlertid

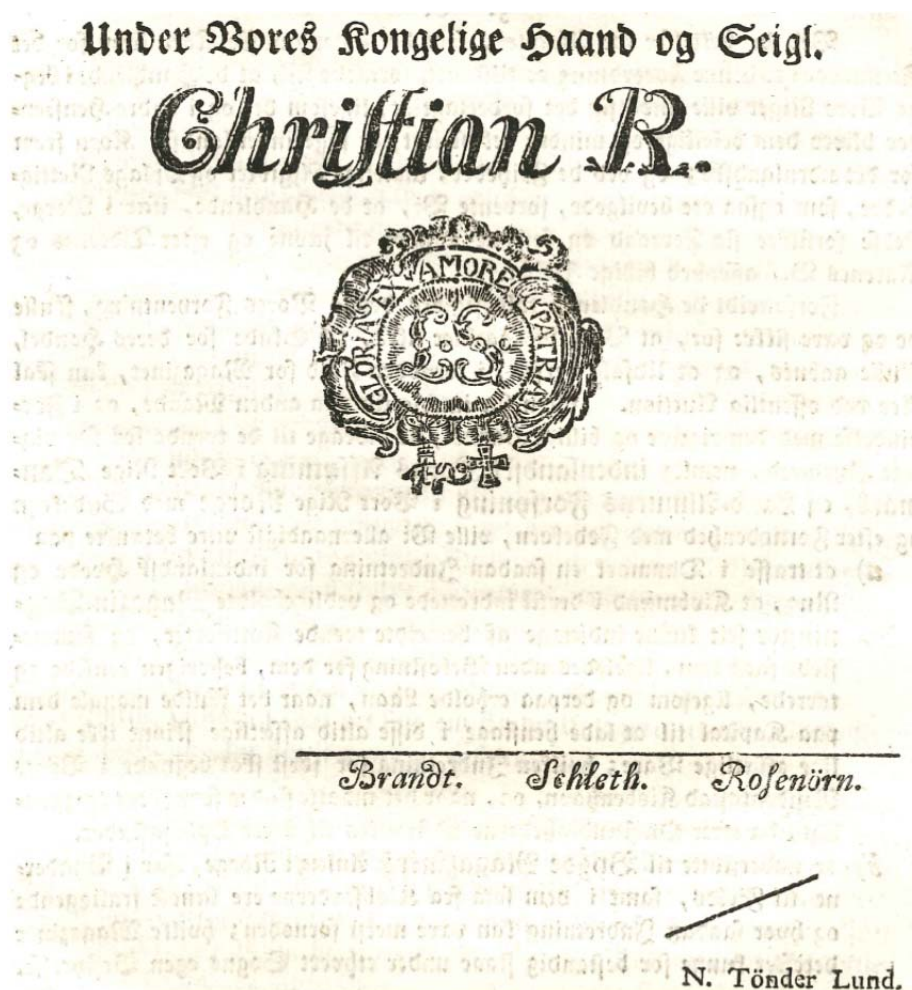
paa anden Maade, og i Forbindelse med den rigtige og billige Handel, at bidrage til de tvende for Os vigtige Øyemeed, nemlig indenlandskt Korns Afsætning i Vort Rige Danmark, og Land:Almuens Forsyning i Vort Rige Norge med Sædekorn og after Fornødenhed med Fødekor, ville Vi allernaadigst være betænkte paa

a) at træffe i Danmark en saadan Indretning for indenlandsk Hvede og Rug, at Kiøbmænd i dertil indrettede og vedligeholdte Magazin:Bygninger frit kunne indlægge af bemeldte tvende Kornsorter, og samme steds saae dem, ligeledes uden Bekostning for dem, behørigen rensede og tørrede, ligesom og derpaa erholde Laan, naar det skulde mangle dem på Kapital til at lade henstaae i disse altid assætlige skiønt ikke altid lige assætlige Vare; hvilken Indretning for først skal begynde i Vores residentsstad Kiøbenhavn, og, naar det maatte findes fornødent og gavnligt, da efter Omstændighederne udstrækkes til flere Oplagsstæder.

b) at understøtte til Bygde Magaziners Anlæg i Norge, især i Bygderne til Fields, samt i dem som fra Kiøbstæderne ere længst fraliggende og hvor saadan Indretning kan være meest fornøden; hvilke Magaziner derefter kunne for bestandig staae under ethvert Sogns egen Bestyrelse

Om begge disse Indberetninger kan fra vedkommende Vore Collegier ventes nærmere Bekiendtgjørelse og Foranstaltning

Hvorhefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Givet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongelige Residents:Stad Kiøbenhavn den 6te Junii 1788.

Litteratur

Borgedal, Paul. 1966. Norges Jordbruk i nyere tid. Bind 3. Økonomi og omsetning, Bøndernes forlag, Oslo.

Lunden, K. 2002 Norges Landbrukshistorie II. 1350-1814. Frå Svartedauen til 17.mai. Samlaget, Oslo.

Smedshaug, C. A. 2012. Kan jordbruket fø verden? Universitetsforlaget, Oslo.

Øverland, O. A. 1913. De norske bygdemagasiner. Landbrugsdepartementet, Kristiania.

Bonden og Norges selvstendighet 1814-2014

200 års jubileum for grunnloven, 25 års jubileum AgriAnalyse og 20 års jubileum for Nei-seier
Møteleder: Hanne Eldby. Onsdag 3. desember Sted: P-hotels Grensen, Oslo

1130 Ankomst og lunsj

1200 Velkommen
Ola Hedstein, Styreleder AgriAnalyse

1210 AgriAnalyse gjennom 25 år
Chr. Anton Smedshaug, daglig leder

1230 Bonden og grunnloven – fra Adel til Odel
Ola Mestad, Professor, leder av NFRs jubileumskomite

1315 Kunstnerisk innslag
Petter Simonsen

1330 Hvordan klarte bøndene å bli en nasjonal maktfaktor i Norge? Om bondestrategene 1814-37
Marthe Hommerstad, forfatter av boken «Politiske bønder»

1400 Pause

1415 Kriseforliket og det moderne Norge
Trine Jansen, ResPublica

1445 Landbrukets utredningskontor første år – EU-kampen
Oddvar Nordnes, første leder Landbrukets utredningskontor

1515 By og land hand i hand
Terje Olsson, LO

1545 Bonden og samfunnet
Knut Olav Åmås, Fritt Ord

1600 Mat og mingling

Utgivelser 2014

Rapport 7—2014: Verdiskaping fra jord til bord—Om landbruk og matindustri i Vestfold

Rapport 6—2014: Økt matproduksjon på norske arealer

Rapport 5 – 2014: Økt produksjon av rødt kjøtt på norske fôrressurser

Rapport 4 – 2014: Vekst uten økt volum—Fremtiden for norsk melkeproduksjon

Rapport 3 – 2014: Østerriksk alpejordbruk

Rapport 2 – 2014: CAP-reformer: Auka eksport og styrka tollvern

Rapport 1 – 2014: Korn og konjunktur 2014

Notat 2—2014: Transport i landbruket. Fylkesveier like viktige som stamveier

Notat 1– 2014: Evaluering av markedstjenester for lokalmatprodusenter

Schweigaardsgt. 34C
Pb. 9347 Grønland
N-0135 OSLO
Tlf: 22 05 46 60
Fax: 22 17 23 11
E-post: post@agrianalyse.no
Web: <http://www.agrianalyse.no>

ISSN 1894-1192

